تكایە، خاسی مەکەن، با خراپتر نەبێت!/٤

ئاکۆ مارانی
٢٠٢٥/٠٨/٢٥

ڎ ، ۋ ، ڽ ، ق ، ي (فۆن) یان (ئەلەفۆن)؟

.٤

/ۆ/ ئۆ (بۆرە) ü [1] : یەکێکە لە فۆنێمە تایبەتەکانی ئاخاوتنی هۆرامی و لە سەرتاسەی ناوچەکانی هۆرامان و لەنێو گشت دیالێکت و بنەدیالێکتە هۆرامییەکان واتای جووتواژەکان* دەگۆڕێت و لە یەکدی جیادەکاتەوە، بەتایبەت :

- لە کۆتایی گشت کردارە ڕانەبوردوو و داهاتوەکان **(کردارە یەکجارەکییەکان)** بۆ سێیەم کەسی تاک :

 بووسۆ cvcv : بخەوێت، هۆرزۆ cvccv : هەڵدەستێت، کەرۆ cvcv : دەکات، موەرۆ ccvcv : دەخوات، وڕنۆ cccv : دەڕووخێنێت، چڕۆ ccv : بانگدەکات، بڕۆ ccv : دەبڕێت ...تد**، لە بەرانبەر ئەو واژانە واژەی دیکە هەن، کە بە فۆنێمی /ۆ/ کۆتاییان دێت و واتا و ڕۆڵی ڕێزمانیان جیاوازە. بێجگە لە یەکدی جیاکردنەوەی واتای جووتواژەکان، بوون و گۆکردنی بۆرە /ۆ/ لەنێو ئاخاوتنی هۆرامی بەس لە کۆتایی کرداری ڕانەبوردوو و داهاتوو بۆ سێیەم کەسی تاک نییە، بەڵکو لەنێوەندی دەیان واژە و هەر وەها لە کۆتایی دەیان ناوی گشتیش هەیە و واتا دەگۆڕێت.

بە نەبوونی پیتی تایبەت بۆ فۆنی [ۆ] نووسینی سەدان واژە تێکەڵ دەکرێت و بە هەڵەخوێندنەوەی پیتی هەڵە (ۆ) کە بۆ فۆنێمێکی دیکە بەکاربراوە، سەرەنجام لە داهاتوویەکی نزیک گوتنی فۆنی بۆرە: [ۆ]، کە یەکێکە لە تایبەتییەکانی ئاخاوتن و جیاکەرەوەی ڕێزمانیی کردارەکانی هۆرامی بۆ (گوتن و دەسنیشانکردنی کردارەکانی سێیەم کەسی تاک)، دەگۆڕێت بە فۆنی [ۆ]، کە ئەویش [ۆ] بەخۆی لەنێو ئاخاوتن و ڕێزمانی هۆرامی هەیە و لەنێو ڕێزمانی هۆرامی گرنگیی و ئەرک و ڕۆڵی تایبەتی خۆی هەیە.

فۆنێمی /ۆ/ ئۆ **O: یەکێکە لە فۆنێمە هۆرامییەکان و لە نێو ئاخاوتنی سەرتاسەی ناوچەکانی هۆرامان و لەنێو گشت دیالێکت و بنەدیالێکتە هۆرامییەکان واتای جووتواژەکان دەگۆڕێت و وەک لەنێو هەموو بەشەکانی دیکەی زمانی کوردی، لەنێو ئاخاوتنی هۆرامیش فۆنێمی /ۆ/ بوونی هەیە، بەتایبەت لە کۆتایی:

- گشت کردارە فەرمانییەکان بۆ دوەم کەسی تاک : بووسۆ : بخەوەوە، بوەرۆ : بخۆرەوە، مجۆ : بڕێژەوە، بارۆ : بهێنەرەوە، بوازۆ : بخوازەوە، ...تد.

- گشت کردارە ڕابوردوە تەواوەکان*** **(کردارە فرەجارەکییەکان)** بۆ یەکەم کەسی تاک و کۆ، دوەم کەسی تاک و کۆ، سێیەم کەسی تاک و کۆ، نموونە: بەرڎۆ : بردەوە، وارڎۆ : خواردەوە، کەرڎۆ : کردەوە، چڕیۆ : بانگکردەوە، ڕەڎبیۆ : تێپەڕیەوە، پیڎابییۆ : پەیدابوویەوە، بیێۆ : بوویەوە، دییۆ : دۆزییەوە، بڕیۆ : بڕیەوە، ...تد.

- گشت کردارە ڕابوردوە نزیکەکان*** **(کردارە فرەجارەکییەکان)** بۆ یەکەم کەسی تاک و کۆ، دوەم کەسی تاک و کۆ، سێیەم کەسی تاک و کۆ، نموونە:

کەرڎەنۆ : کردوەتەوە ، چڕیەنۆ : بانگکردوەتەوە ، بیێەنۆ : بوەتەوە، ئیستەنۆ : دۆزیوەتەوە، گیڵنانۆ : گێڕاوەتەوە، ژڵیۋیانۆ : جووڵانوەتەوە، ...تد.

- گشت کردارە ڕابوردوە نزیکەکان*** **(کردارە فرەجارەکییەکان)** بۆ کەسی یەکەمی تاک، دوەم کەسی تاک، سێیەم کەسی تاک، نموونە:

وەنەنمۆ : خوێندوومەتەوە ، ژاۋانتۆ : جویووتەتەوە، ئەسانشۆ : کڕیویەتەوە، شیۋنانمۆ : شیواندوومەتەوە، ...تد

- گشت کردارە بکەرنادیارەکان **(کردارە فرەجارەکییەکان)** لە باری ڕابوردووی نزیک، نموونە:

ئیزیانۆ : دۆزراوەتەوە، چڕیانۆ : بانگکراوەتەوە، بریانۆ : براوەتەوە، وریانۆ : خوراوەتەوە، دزیانۆ : دزراوەتەوە، شیۋنیانۆ : شێوێندراوەتەوە...تد.

- گشت کردارە ڕانەبوردوەکان **(کردارە فرەجارەکییەکان)** بۆ یەکەم کەسی تاک، دوەم کەسی تاک، سێیەم کەسی تاک، نموونە:

مڎەوۆ : دەدەمەوە، دڕیۆ : دەدڕیتەوە، مزۆقشۆ : دەیدۆزێتەوە، بزوۆ : بدۆزمەوە، نەیۆ : نەیێیتەوە، نەڎۆقشۆ : نەیداتەوە ، نەۋاچوۆ : نەڵێمەوە، نەوسوۆ : نەخەومەوە، نە وەریۆ : نەخۆیتەوە، گرۋنۆشۆ : دەیگرێنێتەوە، ...تد.

- گشت کردارە ڕابوردوە تەواوەکان **(کردارە فرەجارەکییەکان)** بۆ کەسی یەکەمی تاک، دوەم کەسی تاک، سێیەم کەسی تاک، نموونە:

نەڎامۆ : نەمدایەوە، نەۋاتتۆ : نەتگوتەوە، ژاۋاشۆ : جویەوە، وەنمۆ : خوێندمەوە، گیڵناتۆ : گێڕاتەوە، دیۋناشۆ : ورووژاندییەوە ، ..تد

- گشت کردارە داهاتوەکان **(کردارە فرەجارەکییەکان)** بۆ یەکەم کەسی تاک، دوەم کەسی تاک، سێیەم کەسی تاک، نموونە:

مووسۆ : دەخەوومەوە، هۊرزییۆ : هەڵدەستیتەوە، شېۊنۊشۆ : دەیشێوێنێتەوە، کەروۆ : دەکەمەوە، مەیۆ : دێیتەوە، بڤۊشۆ : بیداتەوە ، ..تد.

چەند نموونەیەک لە جووتواژەکان کە بە فۆنێمی /ۊ/ .. /ۆ/ واتایان دەگۆڕێت و جیادەکرێتەوە:

/ۊ/ : ئۊ ü		واتا بە ک.سۆرانی	/ۆ/ : ئۆ o		واتا بە ک.سۆرانی
کەرۊ	cvcv	دەکات	کەرۆ	cvcv	بکەرەوە
بەرۊ	cvcv	دەبات	بەرۆ	cvcv	ببەرەوە
بڕۊ	ccv	دەبڕێت	بڕۆ	ccv	ببڕەوە
چڕۊ	ccv	بانگدەکات	چڕۆ	ccv	بانگبکەرەوە
خۊۊ	ccv	پێدەکەنێت	خۊۆ	ccv	پێبکەنەرەوە
تەرسۊ	cvccv	دەترسێت	تەرسۆ	cvccv	بترسێوە
ئۊسا	cvcv	وەستا	ئۆسا	cvcv	ئەوسا، جاران

<u>نموونە بۆ هەبوونی /ۊ/ لەنێو ناو</u>

لۊ، چۊ : دار ، کۊ : کێو ، شۊت : شیر ، کۊت : دەقی ڕانکوچۆخە، ڕۊ : ڕۆژ، بۊ : بۆن ، سۊ : سوێ ، دۊ : دۆ ، تۊ : تۆ، ..تد.

<u>نموونە بۆ هەبوونی /ۊ/ لەنێو ئاوەڵناو</u>

کۊڵ/کۊڵە : ناتوانا ، زۊڵ/ زۊڵە : زۆڵ ، سۊڵ/سۊڵە : سوێر ، کۊر : کوڕە/کوێر ، چۊڵ /چۊڵە : چۆڵ ، ..تد.

<u>نموونەی هەبوونی هەر دوو فۆنێمی /ۊ/ ، /ۆ/ لەنێو یەک واژە</u>

شۆبۊ : شەوبۆ ، سۊتۆ : سووتایەوە ، هۊششییۆ : لەبیرچوویەوە، هۊرشییۆ : هەڵچوویەوە، هۊربییۆ : هەڵبوویەوە/ ورووژایەوە، ...تد

هەر وەها لەنێو کرداره فەرمانی و ڕانەبوردووەکان **(کرداره فرەجارەکییەکان)** بۆ دووەم کەسی تاک :

دۊڕیۆ : بدۆڕێوە، کۊشیۆ : هەوڵبدەرەوە ، شۊریۆ : دەشۆیتەوە، کرۊزیۆ : بکووزێوە، کرۊزیۆ : بکووزێوە، نۊشیۆ : دەنۆشیتەوە، کرۊچنۆ، کەریۆ : دەکەیتەوە، بوەریۆ : بخۆیتەوە، موەریۆ : دەخۆیتەوە، نەوەریۆ : نەخۆیتەوە، ...تد

----

١. /ۊ/ فۆنێمێکە لەنێو ئاخاوتنی گشت ئاخێوەرانی گوند و ناوچەکانی سەرتاسەری هۆرامان بوونی هەیە.

* جووتۆکە واژە minimal pair، ئەکادێمیای کوردی د. وریا عومەر ئەمین.

** بۆ بەدیکردنی نموونەی زۆرتر لەبارەی بوونی هەر دوو فۆنێمی بۆرە /ۊ/ .. /ۆ/ فەرهەنگی هۆرامی –سۆرانی (ۋەرقوڵ) نووسینی مامۆستا جەمال بێدار تژیە لەو واژانە. لینکی داگرتن و خوێنەوە فەرهەنگی هۆرامی –سۆرانی (ۋەرقوڵ) لە کوردیپیدیا

https://www.kurdipedia.org/?q=20190521160331289227&lng=1

*** جیاوازی ئەو دوانە لەنێو بابەتێکی دیکە کە هێشتا بڵاونەکراوەتەوە، شرۆڤەکراوە.